

Analitinės filosofijos tyrimai

REDUKTYVIZMO RAIŠKA ŠIUOLAIKINĖJE PRIEŽASTINGUMO FILOSOFIJOJE*

Vytautas Grenda

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: vytautui.gr@gmail.com

Straipsnyje apžvelgiama, kaip terminas „redukcija“ vartojamas šiuolaikinėje priežastingumo filosofijoje. Svarstoma, kaip, jeigu atsižvelgiama į šią vartoseną, priežastingumo teorijas galima skirstyti į reduktyvias ir nereduktyvias ir kokias galima išskirti reduktyvių teorijų rūšis. Remiantis atlikta metateorine analize, pateikiamas dviejų rūšių reduktyvizmo – vadinamojo „humiškojo reduktyvizmo“ ir „empirinės analizės“ – teorinių perspektyvų įvertinimas.

Pagrindiniai žodžiai: reduktyvizmas, priežastingumas, konceptualinė analizė.

Įvadas

Šio rašinio tikslai yra (1) apžvelgti termino „redukcija“ ir susijusių terminų vartoseną šiuolaikinėje priežastingumo filosofijoje ir parodyti, kokią redukcijų tipologiją ši vartoseną atspindi; (2) ištirti egzistuojančių priežastingumo teorijų klasifikavimo pagal šią tipologiją galimybes; (3) kiek įmanoma, remiantis gautais rezultatais įvertinti reduktyvizmo perspektyvas šioje filosofijos srityje.

Tekstuose, skirtuose priežastingumo filosofijai apžvelgti, tokie terminai kaip „redukcija“ vartojami dažnai (pavyzdžiui, Hall 2007: 508; Schaffer 2008: §2; Tooley 2003: 387). Kai kurie autoriai netgi tvirtina, kad fi-

losofinių priežastingumo teorijų skirstymas į tokias, kuriose mėginama atlikti tam tikrą redukciją, ir visas kitas yra naudingiausias jų skirstymo būdas (Collins et al. 2004: 12). Yra ir teigiančių, kad priežastingumo filosofijoje pasirinkimas tarp reduktyvizmo ir nereduaktyvizmo (bent jau kalbant apie tam tikrą reduktyvizmo sampratą) yra vienas iš pagrindinių pasirinkimų (Tooley 1993 (1990): 172). Šie pavyzdžiai rodo paplitusią nuomonę, kad tokia metateorinė terminija padeda atskleisti svarbius priežastingumo teorijų skirtumus. Nors šiuo rašiniu nesiekiamė šios nuomonės paneigti, visgi toliau parodysime, kad, pirma, autoriai, skirstantys teorijas į reduktyvias ir nereduaktyvias, kartais nepakankamai paisyti egzistuojančių teorijų įvairovės (1 dalis) ir, antra, kriterijai, pagal kuriuos siūloma klasifikuoti reduk-

* Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutar ties Nr. MIP-023/2011).

tyvias teorijas, toms teorijoms kai kuriais atvejais būna sunkiai pritaikomi arba išvis nepritaikomi (2 dalis).

Akivaizdu, kad redukcijos sąvoka šioje filosofijos srityje būna vartojama ne viena prasme. Tai kartais pasako ir patys jos vartotojai teigdami, kad yra ne viena priežastingumo (ar priežastinių sąvokų) redukcijos rūšis. Paminėtini trejopi kriterijai, pagal kuriuos skiriamos tos rūšys: redukcijų skirstymas pagal redukuojamą objektą, redukcijos bazę ir redukcijos tezės pagrindimo būdą (plg. Tooley 2003: 387–391). Šio rašinio pirmoje dalyje redukcijas skirstysime pagal pirmuosius du iš šių kriterijų. Trečiojo kriterijaus pritaikomumo galimybes aptarsime antroje dalyje. Be to, priežastingumo teorijos, taip pat ir reduktyvios, literatūroje skirstomos pagal epistemologinį ir metafizinį statusą (pavyzdžiui, Dowe 2000: 2–3), taip pat pagal tai, ar jos yra normatyvios, ar ne (pavyzdžiui, Collins et al. 2004: 30; Woodward 2003: 7). Šiuos kriterijus įvertinsime ir pritaikysime antroje dalyje.

Pažymėtina, kad šio rašinio tikslas nėra nei pasiūlyti naują redukcijos sampratą, nei ginti ar kritikuoti konkrečius redukcijos bandymus. Todėl visi čia pateikiami reduktyvizmo perspektyvų vertinimai remiasi tik metateorine ir metametateorine analize.

1. Apie priežastingumo teorijų skirstymą į reduktyvias ir nereduktyvias

Pagrindinius priežastingumo teorijų teiginius paprastai įmanoma suformuluoti kaip tezes, nurodančias būtinas ir pakankamas kokios nors priežastinės sąvokos (tokios kaip „priežastinis dėsnis“, „priežastinis procesas“ ar „priežastingai reikšmingas

kintamasis“) pritaikomumo sąlygas, arba tam tikro tipo priežastinių teiginių (pavyzdžiui, visų loginę formą „įvykis c yra įvykio e priežastis“ turinčių teiginių) teisingumo sąlygas. Tokias tezes toliau vadinsime „redukcijos tezėmis“. Redukcijos tezės skirtingose teorijose turi skirtingą epistemologinį ir metafizinį statusą: pavyzdžiui, jos gali būti pateikiamos kaip analitinės arba kaip aposteriorinės tiesos, kaip būtini arba nebūtini teiginiai, kaip sąvokų apibrėžimai arba kaip turiningos tezės apie pasaulį. Be to, šios tezės yra pagrindžiamos skirtingais metodais. Apie skirtingus redukcijos tezių pagrindimo būdus ir jų statuso skirtumus kalbėsime antroje dalyje, o šioje dalyje tokių skirtumų nepaisysime. Kad būtų paprasčiau, visas redukcijos tezes kol kas interpretuosime vienodai, kaip bandymus apibrėžti priežastines sąvokas, ir nagrinsime tik du redukcijos tezių aspektus: kokias sąvokas jomis mėginama redukuoti ir kokios sąvokos jose naudojamos kaip redukcijos bazė.

Redukcijos tezes galima suskirstyti į dvi grupes pagal tai, kokios sąvokos panaudotos jų redukcijos bazėje: ar vien nepriežastinės, ar tik priežastinės. Pagal tai galima atskirti ir du redukcijos tipus:

- (R1) vienos priežastinės sąvokos redukciją į kitas priežastines sąvokas,
- (R2) priežastinės sąvokos redukciją vien į nepriežastines sąvokas¹.

¹ Autorių, kurie vartoja terminą „redukcija“ arba susijusius terminus kalbėdami apie vienų priežastinių sąvokų redukciją į kitas arba vienos priežastingumo rūšies redukciją į kitą, pavyzdžiai: (Eells 1991: 351; Hall 2007: 507; Lewis 2004b: 285; Mellor 1995: 132, 135). Analogiški vartosenos pavyzdžiai, atitinkantys redukcijos sampratą R2: (Carroll 1994: 120; Fair 1979: 220; Mackie 1980: 165). Yra autorių, vartojančių šiuos terminus abiem būdais (Cartwright 1989: 2, 11, 91; Dowe

Abiejų tipų redukcijos klasikinis pavyzdys yra D. Hume'o „priežasties“ apibrėžimas, bent jau jeigu jis interpretuojamas taip, kaip įprasta šiuolaikinėse diskusijose: „priežastį mes galime apibrėžti kaip objektą, po kurio eina kitas objektas, ir, be to, po visų objektų, panašiu į pirmąjį, eina objektai, panašūs į antrąjį“ (Hume 1995 (1748): 116). Pagal standartinę šiuolaikinę interpretaciją (žr., pavyzdžiui, Cartwright 1989: 2; Dowe 2000: 18–21), čia siūloma apibrėžti atskiro atvejo priežastingumo sąvoką per erdviųjų ir laikinių santykių ir priežastinio dėsnio sąvokas (R1 rūšies redukcija), o priežastinis dėsnis savo ruožtu apibrėžiamas per „reguliarų“ (ar „nuolatinį“) „jungimąsi“ (angl. *constant conjunction*; tai R2 rūšies redukcija). Iš šių dviejų redukcijos tezių plaukia dar ir R2 rūšies atskiro atvejo priežastingumo sąvokos redukcijos tezė. Šiuolaikinėse diskusijose šias idėjas įkūnija vadinamoji reguliarumo teorija².

Pažymėtina, kad priežastinių sąvokų pirmumo tvarka skirtingų priežastingumo teorijų redukcijos tezėse gali būti skirtinga, netgi priešinga. Antai kai kurie autoriai (Lewis 1986 (1973): 161–162; Hausman 1998: 99; Mellor 1995: 6–7), kitaip nei Hume'as ir jo šiuolaikiniai sekėjai, laiko priežastinių dėsnų teiginius apibendrinimais apie atskirus priežastingumo atvejus. Be to, kai kurie filosofai mano, kad viena ar daugiau priežastinių sąvokų negali būti redukuotos į jokias kitas. Štai E. Eellsas skiria dvi tokias sąvokas ir laiko jas neredukuojamomis vie-

na į kitą: bendrą (*type-level*) priežastingumą ir vienetinį (*token-level*) priežastingumą (Eells 1991: 5–16).

Šie pavyzdžiai rodo, kad ne tik R2, bet ir R1 rūšies redukcijos tezės nėra savaime suprantamos ir visuotinai priimtose tiesos. Tačiau vienokių ar kitokių redukcijos tezių, bent jau R1 rūšies, galima rasti beveik kiekvienoje priežastingumo teorijoje, net ir tokiose, kurias apžvalgiųjų tekstų autoriai priskiria nereduktyvioms (pagal kriterijus, kuriuos aprašysime toliau)³. Jei teorijas skirstytume į reduktyvias ir nereduktyvias pagal tai, ar jose yra R1 arba R2 rūšies redukcijos tezių, tai nebūtų itin informatyvus skirstymo kriterijus.

Neredukuotų priežastinių sąvokų skaičius teorijoje gali būti ir labai didelis. Kasdienėje kalboje priežastinių sąvokų yra gerokai daugiau, nei apibrėžiama priežastingumo teorijose, nes, bent iš pirmo žvilgsnio, kiekvienas priežastinis veiksmas atitinka tokią sąvoką⁴. Net ir tie autoriai, kurie neigia galimybę atlikti kai kurių priežastinių sąvokų R1 arba R2 rūšies redukciją, iš visko sprendžiant, paprastai mano, kad neredukuotų priežastinių sąvokų teorijoje neturi būti daug. Pavyzdžiui, Davidas Armstrongas kalba tik apie tris tokias sąvokas – dalykų padėčių vienetinį

³ Pavyzdžiui, J. Woodwardas teigia, kad jo teorija nėra reduktyvi, bet pasiūlo vienetinio priežastingumo apibrėžimą per kitas priežastines sąvokas, tokias kaip intervencija (Woodward 2003: 20, 77, 84).

⁴ Be to, procesai ir veiksmai, kurie čia apžvelgiamoje filosofinėje literatūroje laikomi *standartiniais* priežastingumo pavyzdžiais, būna dar įvairesni nei tie procesai ar veiksmai, kuriuos aprašo priežastiniai veiksmazodžiai (tokie kaip „gesinti“, „baltinti“), bent jau lietuvių kalbos. Pavyzdžiui, veiksmazodžiai „megzti“, „siūdinti“, „rūgti“ „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“ priskiriami kitoms kategorijoms (Ambrasas ir kt. 2005: 284).

2000: 18, 65; Hausman 1998: 7, 101, 208; Kistler 2006: 2, 9, 163, 176; Tooley 1993 (1990): 173–174; 2003: 388).

² Vieno šiuolaikinio reguliarumo teorijos varianto R2 rūšies redukcijos tezės tiksli formuluotė ir kritika pateikiama kitame autoriaus straipsnyje (Grenda 2012).

priežastinį santykį, priežastinį dėsni ir dispoziciją (Armstrong 2004: 125 ir toliau, 137 ir toliau). Nesačių priežastingumo teiginius jis reduktyviai (R1 prasme) analizuoja per kontrafaktinius teiginius apie vienetinį priežastingumą (ten pat: 64). Vadinasi, tokie autoriai kaip Armstrongas remiasi prielaida, kad be dalies kasdienėje kalboje vartojamų priežastinių sąvokų teorijoje galima apsieiti. Juo labiau šiai prielaidai pritartų filosofai, kurių teorijose yra R2 rūšies redukcijos tezių (pavyzdžiui, šiai tezei pritaria Fair 1979: 221). Tačiau yra autorių, tokių kaip Nancy Cartwright, kurie šiai prielaidai nepritaria ir mano, kad tokie žodžiai kaip „spausti“ ar „traukti“ išreiškia neredukuojamas priežastines sąvokas (Cartwright 2007 (2004): 19–20).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad literatūrai būdingas priežastinių sąvokų daugis – jį aprašo ir daugiau pavyzdžių pateikia Christopheris Hitchcockas (Hitchcock 2003). Iš pirmo žvilgsnio sąvokų daugio galima ir nepastebėti, nes dažnas autorius skiria nemažai pastangų bandymams parodyti, kad su „priežastingumu“ verta tapatinti tik kurią nors iš priežastinių sąvokų, reduktyviai apibrėžiamų jo teorijoje (arba sąvoką, kurią jo teorija skelbia esant neredukuojamą). Tai sukuria įspūdį, kad visi jie rašo apie tą patį dalyką. Antai vyksta daug diskusijų dėl to, ar atskiro atvejo priežastingumas yra tranzityvus santykis, ar jis sieja įvykius, ar faktus (šių diskusijų apžvalgą pateikia Collins et al. 2004: 39–50; Hall 2007: 507–508; Hausman 1998: 19–23; Schaffer 2008: §1). Bet esama ir nuomonės, kad nėra vienintelės sąvokos, tapatintinos su „priežastingumu“ apskritai (Hitchcock 2003: 3–9; panašiai mano Cartwright 2007 (2004): 19–22). Nepriklausomai nuo to,

ar ši nuomonė teisinga, ir nepriklausomai nuo to, kurią priežastinę sąvoką geriausia tapatinti su „priežastingumu“, nėra jokio pagrindo teigti, kad visose teorijose šiuo žodžiu vadinamas tas pats santykis, nes joks santykis negali būti iškart ir tranzityvus, ir netranzityvus, arba visada sieti įvykius ir drauge visada sieti faktus (jei įvykiai nėra faktai). Skirtingose teorijose kalbama apie skirtingus santykius, ir nėra nė vienos tokios įvykių (ar faktų) poros, kurios narius sietų *visi* tie santykiai, t. y. tų santykių ekstensijų sankirta yra tuščia aibė.

Priežastinių sąvokų daugis šia prasme yra priežastingumo filosofijos faktas. Tačiau, kaip toliau parodysime, kai kurie autoriai, siūlantys tam tikru būdu skirstyti priežastingumo teorijas į reduktyvias ir nereduktyvias, šio fakto arba apskritai nepaiso, arba nepagrįstai mėgina sumažinti jo reikšmę.

Čia kalbėsime apie autorius, kurie mano, kad priežastingumo teorijos reikalingos kaip didesnio projekto dalis: kaip priemonė parodyti, kad modalines sąvokas, tokias kaip priežastingumas, gamtos dėsnis, dispozicija, objektyvi tikimybė, imanoma redukuoti į nemodalines. Tokią redukciją toliau vadinsime M. Tooley'io (Tooley 2003: 390) siūlomu „hiumiškos redukcijos“ terminu (pagal Davido Hume'o pavardę)⁵. Kalbant apie priežastines sąvokas, hiumiška redukcija yra R2 rūšies redukcijos porūšis.

Požiūriu, kad priežastingumo filosofijos tikslas yra hiumiška priežastinių sąvokų redukcija, šalininkas buvo Davidas Lewisas (plg. Lewis 1986a: ix–xii). Jo metafizinė

⁵ „Reduktyvistinė priežastingumo samprata“ anksčiau autorius straipsnyje (Grenda 2008) apie vienetinį priežastingumą (tekste jis vadinamas tiesiog „priežastingumu“) reiškia būtent hiumišką reduktyvią sampratą.

sistema šiandien tebėra įtakinga, ir tikriausiai todėl šiam požiūriui pritaria ir dalis šiuolaikinių autorių: Johnas Collinsas, Nedas Hallas, Jonathanas Schafferis. Norint šį tikslą įgyvendinti, reikėtų sukurti redukcijos tezių sistemą, kurią naudojant (bent iš principo) būtų įmanoma išversti visas priežastines sąvokas į nemodalias nepriežastines sąvokas ar bent jau priežastinius teiginius išversti į logiškai nepriklausomus teiginius apie atskirų konkrečių objektų savybes konkrečiais laiko momentais. Kadangi, kaip jau parodėme, filosofškai reikšmingų priežastinių sąvokų yra daug ir dėl jų santykių nėra visuotinai priimtos nuomonės, tokią sistemą sukurti būtų nelengva.

Tačiau yra pagrindo manyti, kad šio uždavinio sunkumas ne visada aiškiai suvokiamas. Iš to, kaip Collinsas ir Hallas apibūdina „reduktivizmą“ „priežastinių faktų“ atžvilgiu (Collins et al. 2004: 12; Hall 2007: 508–509), ir iš jų pateikiamų priežastingumo teorijų pavyzdžių matyti, kad jie teorijas skirsto į reduktyvias ir nereduktyvias tiesiog pagal tai, ar jose yra R2 tipo redukcijos tezių, kuriose redukcijos bazę sudaro nemodalinės sąvokos⁶, ar bent jau vienintelė redukcijos bazės modalinė sąvoka yra gamtos dėsnis. Šio skirstymo tikslas akivaizdžiai yra atskirti tas teorijas, kurias galima panaudoti įrodinėjant, kad įmanoma visų modalinių sąvokų hiumiška redukcija (tikriausiai dėl to, kaip minėjome įvade, teigiama, kad teorijų skirstymas į reduktyvias ir nereduktyvias yra naudingiausias jų skirstymo būdas)⁷. Bet toks

skirstymas gali sudaryti klaidingą įspūdį, kad apgynus kurią nors iš teorijų, Collinso ir Hallo vadinamų reduktyviomis, pavyktų hiumiškai redukuoti visas priežastines sąvokas.

Kodėl toks įspūdis būtų klaidingas? Todėl, kad norint hiumiškai redukuoti visas priežastines sąvokas, reikėtų kiekvienai tokiai sąvokai pateikti R1 arba R2 rūšies redukcijos tezę tokiu būdu, kad susidarytų visas tas sąvokas aprėpianti sistema (arba parodyti, kad be dalies priežastinių sąvokų įmanoma apsieiti). Bet Collinso ir Hallo minimos egzistuojančios teorijos, kuriose yra R2 rūšies redukcijos tezių, visų tų sąvokų neapreprėia. Kitaip tariant, hiumiškos redukcijos idealo tos teorijos pačios savaime neįgyvendina, nors mėginant jį įgyvendinti tomis teorijomis galima pasinaudoti. Antai net jei pirmiau pateiktą Hume'o apibrėžimą pavyktų apginti kaip įvykių priežastinio santykio sąvokos redukcijos tezę, tai savaime dar nebūtų visų priežastinių sąvokų redukcija, nes trūktų faktų, savybių ir kintamųjų priežastinių santykių redukcijos tezių, o įvykiai, faktai, savybės ir kintamieji yra skirtingi dalykai. Yra pasiūlyta teorijų, kurios vienas iš šių priežastinių sąvokų redukuoja (R1 prasme) į kitas. Štai Davidas Hughas Melloras (Mellor 1995: 130–155), remdamasis sudėtingais metafiziniais ir semantiniais argumentais bei tam tikromis įvykių ir faktų sampratomis, siūlo redukuoti įvykius siejantį priežastingumą į priežastingumą, siejantį faktus (panašios redukcijos priešinga kryptimi pavyzdys: Kistler 2006:

⁶ Per hiumišką redukciją (jos taip nevadindamas) „reduktyvią priežastingumo teoriją“ apibūdina ir J. Woodwardas (2003: 20).

⁷ Taip pat J. Schafferis (Schaffer 2008: §2.1.2) teigia, kad nereduktyvistinė priežastingumo samprata

(*primitivism*) nepriimtina, nes nedera su pažiūra, kad modaliniai dalykai (*the modal*) turi būti redukuoti į tai, kas faktiškai egzistuoja (*the occurrent*), taigi mano, kad priežastingumo redukcija padėtų sumažinti modalinių sąvokų skaičių.

147–153; taip pat plg. Hausman 1998: 25–28). Bet nėra jokio pagrindo teigti, kad tokias R1 rūšies redukcijas įgyvendinti paprasta, ir negalima sutikti su Hallo pristatoma (Hall 2007: 507) nuomone (jis tvirtina, kad ši nuomonė labai paplitusi, ir iš visko sprendžiant ją laiko teisinga), kad tokios redukcijos esą yra tik priešastingumo teorijos „užbaigimas“ (*mopping-up action*). Dėl šios nuomonės skaitytojams ir sudaromas klaidingas išpūdis, kad skirtumas tarp priešastingumo teorijos, kurioje yra hiumiškai redukcijai tinkamą bazę turinčių R2 tipo redukcijos tezių, ir teorijos, įgyvendinančios hiumišką redukciją visų priešastinių sąvokų atžvilgiu, yra labai mažas.

Įdomu, kad Schafferis, kuris, iš visko sprendžiant, skirsto teorijas į reduktyvias ir nereduaktyvias pagal tuos pačius kriterijus kaip ir Collinsas bei Hallas, šio skirtumo apskritai nepaiso ir savo apžvalginiam tekste (Schaffer 2008) kalba apie visas priešastingumo teorijas taip, tarsi egzistuoūt tik viena priešastinė sąvoka „priešastingumas“ ir visos teorijos būtų bandymai atlikti šios sąvokos redukciją arba parodyti, kad jos redukcija neįmanoma. Jau kalbėjome, kad tokia priešastingumo teorijų interpretacija remiasi labai dideliu supaprastinimu.

2. Apie reduktyvių priešastingumo teorijų skirstymą į konceptualines ir empirines

Kad ir pagal kurį iš pirmoje dalyje minėtų kriterijų (R1 arba R2 rūšies tezes, arba hiumiškos redukcijos tezes) skirstytume priešastingumo teorijas į reduktyvias ir nereduaktyvias, reduktyvioms teorijoms klasifikuoti turi būti pritaikomi kiti literatūroje aptinkami skirstymo kriterijai – pagal teorijos teiginių epistemologinį ir metafizinį

statusą ir pagal pagrindimo būdą. Šioje dalyje parodysime keblumus, kurie išskyla mėginant teorijas klasifikuoti taip, kaip siūlo Philas Dowe’as knygoje „Fizinis priešastingumas“ (*Physical Causation*; Dowe 2000). Kadangi Dowe’as mėgina suderinti kelis literatūroje aptinkamus priešastingumo teorijų skirstymo būdus, atlikę šio pasiūlymo analizę sykiu parodysime ir dalį tiems skirstymo būdams kylančių keblumų, daugiausia, kaip ir pirmoje dalyje aptartos klasifikacijos keblumai, susijusių su priešastingumo filosofijai būdinga teorijų įvairove.

Dowe’as siūlo atskirti dvi priešastingumo filosofijos užduotis (*tasks*), kurias vadina „konceptualine analize“ ir „empirine analize“ (Dowe 2000: 1–2), ir remdamasis šia perskyra klasifikuoja priešastingumo teorijas, taip pat ir reduktyvias, pagal tai, kurią užduotį jomis siekiama įgyvendinti. Jis nurodo bent tris požymius, pagal kuriuos galima atskirti, kuriai rūšiai viena ar kita teorija priklauso, iš visko sprendžiant, manydamas, kad skirstymas pagal bet kurią iš šių požymių duotų tą patį rezultatą (ten pat: 2–3, 7).

- a) Empirine analize siekiama pasakyti, kas yra priešastingumas objektyviame pasaulyje, o konceptualine – aprašyti egzistuojančią priešastingumo sampratą ir (arba) šią sampratą patobulinti.
- b) Konceptualinė analize yra apriorinė, o empirinė analize aposteriorinė.
- c) Pagrindiniai duomenys, kuriais remiasi konceptualinė analize, yra kasdienės kalbos vartotojų intuicijos. Empirinė analize remiasi gamtos mokslų duomenimis⁸.

⁸ Atitinkamas perskyras brėžia ir kiti autoriai, pavyzdžiui, M. Tooley’is (Tooley 2003: 417–418) skiria

Tačiau pažvelgus, kaip egzistuojančių teorijų autoriai paprastai aprašo savo metodus ir kokiais argumentais tos teorijos iš tikrųjų yra pagrindžiamos, nesunku pastebėti, kad teorijų skirstymas pagal vieną iš šių kriterijų ne visada duotų tą patį rezultatą, kaip skirstymas pagal kitus iš jų. Be to, net nėra akivaizdu, kad kiekvienas kriterijus tinka visoms teorijoms suskirstyti į dvi grupes⁹.

1. Kokiais metodais filosofai tyrinėja egzistuojančią priežastingumo sampratą? Yra nuomonė, kad kasdienę priežastingumo sampratą galima tyrinėti remiantis ne tik intuícijomis apie konkrečius priežastingumo pavyzdžius, priežastinės kalbos vartosenos pavyzdžiais ir intuícijomis apie priežastinių sąvokų savybes (tokias kaip priežastinio santykio tranzityvumas; Collins et al. 2004: 35; Hall 2007: 513), bet ir papildomais faktais apie kalbos vartotojų elgseną (nekalbinius veiksmus), atskleidžiančiais jų turimą priežastingumo sampratą, – pavyzdžiui, faktais apie kasdienybėje įprastus priežastinių faktų pažinimo ir priežastinio paaiškinimo būdus (Woodward 2003: 7). Taip pat Melloras teigia, kad apie sąvokos reikšmę reikia spęsti ne tiek pagal vartoseną (sąvokos taikymą pavyzdžiams), kiek pagal vartosenos tikslą (angl. *point*; Mellor 1995: 58). Vadinas, „konceptualinė

„analitinė“ ir „aposteriorinė“ redukciją (taip pat plg. Kistler 2006: 9, 35, 72). Tai atitinka (b) perskyrą, nors Tooley'is nesiūlo klasifikuoti teorijų pagal (a). Tačiau J. L. Mackie'o siūloma „konceptualinės analizės“ ir „ontologinio klausimo“ apie „priežastingumo prigimtį“ perskyra (Mackie 1980: 1) atitinka (a). D. H. Melloras taip pat siūlo perskyrą, atitinkančią (a) (Mellor 1995: 5), o D. Fairas (Fair 1979: 231–232) – perskyrą, atitinkančią (c).

⁹ Ir pats Dowe'as pripažįsta, kad kai kurios teorijos nėra nei konceptualinės, nei empirinės analizės, nors nepasako, kaip jas atpažinti (Dowe 2000: 1, išn. 1).

analizė“ pagal (a) ir pagal (c) kriterijus ne visada yra tas pat.

Gali būti, kad šių kriterijų neatitiktis yra daug didesnė, nei mano dauguma priežastingumo filosofų. Mat iš tikrųjų literatūroje įprastas kasdienės sampratos tyrimo metodas yra ne atsitiktinai parinktų kasdienės kalbos vartotojų, o *savo* intuícijų tikrinimas. Kai kurie autoriai netgi tvirtina, kad teiginys, jog filosofų intuícijos būtų tokios pat kaip kitų kasdienės kalbos vartotojų, yra dar nepatikrinta empirinė prielaida, kuri atlikus tinkamus psichologinius tyrimus tikriausiai pasirodytų esanti klaidinga (Glymour et al. 2010: 186–187).

2. Literatūroje sunku rasti priežastingumo teorijų, kurios būtų *akivaizdžiai* apriorinės. Kaip atkreipia dėmesį pats Dowe'as (Dowe 2000: 3–4), dalis egzistuojančių teorijų neabejotinai yra normatyvios (jo terminas – „revizinės“, angl. *revisionist*)¹⁰, o ne deskriptyvios, t. y. jomis siekiama ne aprašyti egzistuojančią priežastingumo sampratą, bet ją vienais ar kitais atžvilgiais patobulinti¹¹.

Yra pagrindo abejoti teiginiu, kad visos normatyvios teorijos yra apriorinės (jį aprašysime toliau, aprašę argumentus, kuriais teorijos pagrindžiamos). Todėl nenustačius, ar teorija deskriptyvi, negalima teigti, kad ji tikrai apriorinė. Nors kai kuriais atvejais tai nustatyti paprasta (pavyzdžiui, kai teo-

¹⁰ Pažymėtina, kad normatyvios teorijos irgi skirstomos į reduktyvias ir nereduktyvias. Pavyzdžiui, J. Woodwardas (Woodward 2003: 7, 20) teigia, kad jo teorija normatyvi, bet nereduktyvi (turėdamas omenyje, kalbant 1 dalies terminais, hiumišką redukciją).

¹¹ Dowe'as ir kai kurie kiti autoriai (Hausman 1998: 8–9) terminą „konceptualinė analizė“ vartoja ir deskriptyvioms, ir normatyvioms teorijoms ar apibrėžimams įvardyti, bet jis vartojamas ir siauriau – turint omenyje tik deskriptyvias teorijas (Collins et al. 2004: 30; Mackie 1980: 1; Woodward 2003: 7).

rijos autorius atvirai pasako, kad jo teorija prieštarauja kasdienės kalbos vartotojų intencijoms), taip būna ne visada. Kaip pastebima kai kuriuose apžvalginiuose tekstuose (Collins et al. 2004: 32), pateikiant teoriją apskritai ne visada pasakoma, ar ji normatyvi. Tokiais atvejais apie normatyvumą telieka spręsti pagal tai, kokiais argumentais teorija ginama.

Be to, pasitaiko pusiau užslėpto normatyvumo atvejų. Antai nors Lewiso pasiūlyta kontrafaktinė įvykių priežastingumo teorija apžvalginiuose tekstuose pristatoma kaip deskriptyvi (Collins et al. 2004: 30), ir pats autorius ne sykį teigia, kad analizuoja „mūsų“ (t. y. kasdienę) priežastingumo sampratą (Lewis 1986b: 178; 2004a: 76; 2004b: 285), kad siekia pateikti apriorinę analizę (2004a: 75), kurios teiginiai būtų analitiškai būtini (2004b: 287), visgi atrodo, kad jis ne visada atsispiria pagundai kasdienę sampratą „pagerinti“. Su deskriptyvumu siekiu (kaip teigia Collins et al. 2004: 33) nedera tai, kad ši teorija pateikia tvirtą atsakymą apie tokius priežastingumo pavyzdžius, apie kuriuos pats teorijos autorius teigia neturįs tvirtų nešališkų intencijų (žr. Lewis 1986 (1973): 171, išn. 12; taip pat Hitchcockas (Hitchcock 2003: 11) atkreipia dėmesį, kad apie intuityviai nevienareikšmius atvejus ši teorija kartais duoda vienareikšmį atsakymą). Lewisas teigia, kad jo teorija turėtų neprieštarauti „tvirtiems ir neginčytiniems“ sveiko proto sprendiniams apie „ne per daug dirbtinius“ atvejus (Lewis 1986b: 194; taip pat plg. 2004a: 80), taigi neatmeta galimybės, kad šių savybių neturintiems sprendiniams arba sprendiniams apie „per daug dirbtinius“ atvejus teorija gali ir paprieštarauti ar bent su jais nesutapti. Be to, yra aiškių atvejų, kai ji ne patikslina

esamą sampratą, o aiškiai šiai prieštarauja, ir filosofas pats į juos atkreipia dėmesį. Pavyzdžiui, iš šios teorijos plaukia, kad kontrafaktinė priklausomybė yra pakankama vienetinio įvykių priežastingumo sąlyga ir toks priežastingumas, jos požiūriu, yra tranzityvus santykis (Lewis 1986 (1973): 166–167). Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, kiekvieno žmogaus mirties viena iš priežasčių yra jo gimimas. Lewisas pripažįsta, kad tokia išvada intuityviai neatrodo teisinga, bet mėgina ją aiškinti pragmatinėmis aplinkybėmis (Lewis 2004a: 101).

Priežastingumo teorijų normatyvumas (kaip pastebi Collins et al. 2004: 30) gali būti didesnio ar mažesnio laipsnio. Jis priklauso nuo to, kokiais argumentais teorija pagrindžiama. Trumpai apžvelgsime kelis normatyvioms teorijoms pagrįsti (ir oponentų teorijoms kritikuoti) naudojamų argumentų tipus, kurie literatūroje dažniausiai paminimi svarstant metodologinius priežastingumo filosofijos klausimus.

- i. Paprastumo, tikslumo ir loginio nuoseklumo argumentai (vieną ar kitą iš šių teorijų vertinimo kriterijų mini Collins et al. 2004: 31; Dowe 2000: 3; Tooley 1987: 269; Woodward 2003: 7–9). Pavyzdžiui, Schafferis kritikuoja Dowe'o teoriją dėl to, kad joje nesačių priežastingumo pavyzdžiai analizuojami kitaip nei pozityvių įvykių priežastingumo pavyzdžiai (Schaffer 2004: 203–208). Kai kurie autoriai savo teorijų teiginius pagrindžia tuo, kad kasdienę priežastingumo sampratą reikia patikslinti, nes intencijos apie tam tikrus pavyzdžius yra netvirtos, nevienareikšmės, priklausomos nuo neesminių pavyzdžio aprašymo

ypatybių ir pan. (Collins et al. 2004: 32–33). Pavyzdys – pirmiau aptarta Lewiso teorija.

- ii. Argumentai, paremti ne priežastinių, o kitų sąvokų analize. Ne vienas autorius sako, kad priežastingumo teorija gali būti laikoma didesnės filosofinės teorijų sistemos dalimi ir pagal tai vertinama (Collins et al. 2004: 31; Hall 2007: 512, 518; Hausman 1998: 11; Mellor 1995: 3). Pavyzdžiui, yra filosofų, kritikuojančių kai kurias pasiūlytas teorijas dėl to, kad jos nesuderinamos su objekto tapatumo laike analize per priežastinius santykius tarp objekto laikinių dalių (Tooley 1987: 194) ir su priežastine laiko krypties teorija (ten pat: 197; Lewis 1986 (1973): 170).
- iii. Argumentai, paremti priežastinių sąvokų vartoseną ir jų taikymo kriterijais socialiniuose ir gamtos moksluose. Pavyzdžiui, teigiama, kad priežastingumo teorija turi paaiškinti, kodėl (ir kokiais atvejais) moksliniai priežastinių teiginių tikrinimo metodai būna veiksmingi (Hausman 1998: 10–11; Woodward 2003: 22; taip pat plg. Cartwright 1989: 1–2).
- iv. Argumentai, paremti priežastingumo epistemologijos teorijomis. Teigiama, kad priežastingumo teorija turi paaiškinti, kaip įmanomas priežastinių ryšių ir dėsnių pažinimas (Hausman 1998: 11) – naudojantis ne tik (iii) punkte minėtais metodais, bet ir kasdienybėje paplitusiais daug paprastesniais metodais ir remiantis

palyginti ribota informacija (Woodward 2003: 22–23)¹².

- v. Argumentai, paremti empiriniais atradimais apie reiškinius, kuriuos (teorijos autoriaus nuomone) žymi ar aprašo teorijoje redukuojamos priežastinės sąvokos. Tokius argumentus (juos galima vadinti aposterioriniais) jau minėjome pristatydami Dowe'o kriterijų (c). Antai remiantis šiuolaikinės fizikos atradimais įrodinėjama, kad priežastiniai procesai gali būti indeterministiniai ir kad kuriant priežastingumo teoriją reikia į tai atsižvelgti (Dowe 2000: 22–26; Eells 1991: 1; Fair 1979: 222–223; Mellor 1995: 52; Tooley 1987: 201–202).

Kadangi dauguma teorijų pagrindžiamos ir kritikuojamos tokiais įvairiais argumentais ir skirtingi jų vertinimo kriterijai gali konfliktuoti (Hausman 1998: 11), nėra akivaizdu, kad apskritai įmanoma viena „geriausia“ teorija ar juolab kad teorijos gali pretenduoti į apriorines ar analitines tiesas, net jei jas pagrindžiant apsieinama be (v) tipo argumentų¹³. Net jei tartume, kad teorijos gali būti apriorinės, norint jas atpažinti (tam, kad būtų galima pritaikyti Dowe'o kriterijų (b)), reikėtų atlikti sudėtingą kiekvienos teorijos ir ją pagrindžiančių argumentų (ir tiesioginių, ir netiesioginių – pavyzdžiui, prieš alternatyvias teorijas nukreiptų kritinių argumentų) analizę ir atsakyti į daug kitų sudėtingų klausimų – pavyzdžiui, ar

¹² (iv) rūšies argumentacijos pavyzdžiai: (Fair 1979: 224–227; Hall 2007: 519; Tooley 1987: 296–303).

¹³ D. M. Hausmanas (Hausman 1998: 9) netgi teigia, kad priežastingumo sąvoka yra tokia abstrakti ir tokia pamatinė mūsų mąstyme, jog nesą prasmės skirstyti priežastingumo teorijų teiginių į analitinius ir sintetinius.

egzistuoja aprioriniai filosofinių teorijų paprastumo kriterijai.

3. Prielaida, kad priešastingumo teorijas ar bent dalį jų galima ir reikia interpretuoti ne tik kaip sąvokų apibrėžimo pasiūlymus, bet ir kaip turiningus teiginius apie pasaulį, čia nagrinėjamoje literatūroje yra labai paplitusi. Kai kurie autoriai atvirai ją išdėsto (Collins et al. 2004: 56, išn. 1; Hall 2007: 508–509; Dowe 2000: 10; Mackie 1980: 1; Mellor 1995: 5; taip pat plg. Cartwright 1989: 158 ir toliau), o kiti, nors jos ir nenurodo, bet taip pat akivaizdžiai ja remiasi¹⁴. Tai matyti iš šios srities literatūroje labai dažno dalykinės kalbos ir metakalbos vartojimo pakaitomis: pakaitomis kalbama apie priešastinių teiginių ar sąvokų redukciją ir „priešastingumo redukciją“ (Hausman 1998: 104; Kistler 2006: 9), „priešastingumo sąvokos analizę“ ir „priešastingumo analizę“ (Fair 1979: 245–246). Svarbu, kad yra teorijų, neparemtų (v) rūšies argumentais (ar bent jau tokių argumentų panaudojimas nėra akivaizdus), bet interpretuojamų kaip teiginiai apie pasaulį. Pavyzdžiui, Lewisas teigia savo priešastingumo teorija siekias parodyti, kad galimi pasauliai, panašūs į faktinį pasaulį ir sutampantys atskirų faktų atžvilgiu, visada sutampa ir tokių pasaulio ypatybių (*feature[s] of the world*) kaip priešastingumas atžvilgiu (šiam kontekste šis teiginys nusako tai, ką pirmoje dalyje vadinome hiumiška redukcija), ir pabrėžia, kad tai įrodinėdamas siekia remtis ne „empiriniais“, bet „filosofiniais“ argumentais (Lewis 1986a: xi–xii). Jis teigia siekias sukurti tokią teoriją, kuri būtų neutrali de-

¹⁴ Yra ir išimčių: pavyzdžiui, Woodwardas (Woodward 2003: 7) sako, kad palieka spręsti skaitytojams, ar jo teorija gali būti laikoma pasakančia, „kas yra priešastingumas“.

terminizmo klausimu (Lewis 1986b: 178). Šis pavyzdys rodo, kad Dowe'o kriterijai (a) ir (c) nelygiareikšmiai^{15, 16}.

Kaip pateisinti prielaidą, kad priešastingumo teorijos interpretuotinos kaip teiginiai apie pasaulį? Vienas būdas yra neigti analitinių ir sintetinių teiginių perskyrą, bent jau kol kalbama apie priešastingumo teorijų teiginius (taip argumentuoja Hausman 1998: 9). Kitas būdas – remtis metametafizinėmis teorijomis, pasak kurių, konceptualinė analizė gali atskleisti turingas metafizines tiesas, pavyzdžiui, Armstrongo „tiesdarius“ (*truthmakers*) teorija¹⁷. Tiesdarys yra tai, kas padaro propoziciją ar teiginį teisingus (Armstrong 2004: 5, 12). Pavyzdžiui, Sokratas yra teiginio „Sokratas egzistuoja“ tiesdarys. Armstrongo nuomone, nustatant, kokie tiesdariai padaro (ar turėtų padaryti) teisingas tas propozicijas, kurias mes laikome teisingomis, nustatoma, kas egzistuoja, arba pakeičiama nuomonė dėl to, kurios propozicijos laikytinos teisingomis (ten pat: 24, 26). Šios idėjos panašios į W. V. O. Quine'o „ontologinių išsipareigojimų“ idėją (Quine 1963: 12), bet ieškant tiesdarius dėmesio skiriama ne tik propozi-

¹⁵ Gali būti, kad šių dviejų kriterijų nelygiareikšmiškumą suvokia ir pats Dowe'as, nes kaip „empirinės analizės“ pavyzdžius mini teorijas, tokias kaip Hume'ui priskiriama reguliarumo teorija, kurios bent iš pirmo žvilgsnio nesiremia (v) tipo argumentais (Dowe 2000: 3, 18–19).

¹⁶ Pažymėtina, kad Dowe'as formuluoja kriterijų (a) taip, kad jį taikant teorijos turi būti klasifikuojamos pagal jų autorių *intencijas*, ir pats jį taip taiko (Dowe 2000: 3, 5–7). Ar pagrįsta teigti, kad kai kurios priešastingumo teorijos tikrai ką nors turiningo pasako apie pasaulį? Tai būtų atskiro tyrimo tema.

¹⁷ Kiti tokių teorijų pavyzdžiai yra Schafferio „pagrindimo“ (*grounding*) teorija (Schaffer 2009) ir Lewiso natūralių savybių teorija (Lewis 1999 (1983)). Vėlyvuosiuose tekstuose (pavyzdžiui, Lewis 2001) Lewisas mėgino ją performuluoti vartodamas tiesdario sąvoką, nors jai suteikdamas šiek tiek kitą prasmę nei Armstrongas.

cijų subjektų, bet ir predikatų metafizinėms implikacijoms (Armstrong 2004: 23–24). Pasak Armstrongo, tai, kas padaro teisingą tam tikrą teiginį, padaro teisingą ir viską, kas iš jo plaukia (ten pat: 10). Vadinasi, jei-gu sutiktume su tuo, ką reguliarumo teorija teigia apie priežastinio santykio sąvoką, tada priežastinių teiginių teisingumui paaiškinti neturėtume postuliuoti jokių papildomų tiesdarių, tik reguliarumus bei erdvinius ir laikinius įvykių santykius.

4. Ar Dowe'o kriterijų (b) būtų galima interpretuoti ne kaip pasiūlymą skirstyti teorijas į apriorines ir neapriorines (jam kylančius keblumus jau parodėme), o kaip pasiūlymą skirstyti jas į aposteriorines ir neaposteriorines pagal tai, ar joms pagrįsti naudojami (v) rūšies argumentai? Įrodinėsimė, kad toks teorijų skirstymo būdas būtų neinformatyvus.

Autoriai, pagrindžiantys savo teorijas (v) rūšies argumentais, – P. Dowe'as, D. Fairas, M. Kistleris, – remiasi prielaida, kad kai kurios priežastinės sąvokos yra panašios į reiškinių, kuriuos galima tyrinėti empiriškai, ypač fizikos metodais, sąvokas. Dowe'as teigia, kad kaip termino „energija“ reikšmė pasikeitė po naujų mokslo atradimų, taip laikui bėgant gali pasikeisti termino „priežastingumas“ reikšmė (Dowe 2000: 7). Kiti tokio tipo teorijas, Dowe'o vadinamas „empirinėmis analizėmis“, siūlantys autoriai lygina priežastingumą su temperatūra (Fair 1979: 231), jėga (Kistler 2006: 16). Kai remiamasi tokia priežastinių sąvokų samprata, šių autorių teorijos įgyja pranašumą prieš kitas teorijas, kurios labiau remiasi intuicijomis, nes kritikams suradus pavyzdį, intuityviai neatitinkantį „empirinės analizės“, jos autorius gali tiesiog atsakyti, kad tai esąs negalutinis argumentas, nes

tokiais argumentais nepriimta kritikuoti ir gamtos mokslų teorijų (Fair 1979: 232). Kasdienė priežastingumo samprata kai kuriais atžvilgiais gali būti klaidinga (Dowe 2000: 10; Kistler 2006: 69), panašiai kaip ir kompetentingų kasdienės kalbos vartotojų nuomonės apie fizinius reiškinius gali būti klaidingos¹⁸.

Pirmoje dalyje minėjome, kad priežastingumo teoriją paprastai sudaro ne vienos priežastinės sąvokos apibrėžimas. Teorijos, kurias jų autoriai ir kritikai vadina „empirinėmis“ ar „aposteriorinėmis“, – ne išimtis. Be to, atidžiau pažvelgus į argumentus, kuriais pagrįsti šiose teorijose siūlomi priežastinių sąvokų apibrėžimai, matyti, kad tikrai ne visi tie apibrėžimai pagrįsti (v) rūšies argumentais.

Kaip pavyzdį išsamiau aptarsime paties Dowe'o teoriją, kuri, pasak autoriaus, apibūdina „priežastingumą pasaulyje“ (Dowe 2000: 10). Joje pasiūlomi priežastinio proceso ir priežastinių procesų sąveikos apibrėžimai, kuriuose vartojama iš gamtos mokslų paimta tvarių dydžių (*conserved quantities*) sąvoka, ir priežastingumo krypties (priežasčių ir jų padarinių skirtumo) apibūdinimas per nebūtinius faktus apie tikimybinis įvykių santykius (žr. ten pat: 90–92, 176–210). Filosofo nuomone, jo pateikti proceso ir sąveikos apibrėžimai nėra būtinos hipotezės, nes tvėrmės dėsnių teisingumas nėra būtina tiesa (ten pat: 97).

Tačiau šią teoriją sudaro dar mažiausiai trys esminiai elementai:

¹⁸ Kai kurie kritikai, nepaisydami Dowe'o ir kitų „empirines analizes“ siūlančių autorių intencijų, vis tiek kritikuoja tas analizes tokiu argumentu: jos netinkančios įsivaizduojamiems pasauliams, kuriuose galioja kitokie gamtos dėsniai nei tikrame pasaulyje (Hall 2007: 514, 519).

- Dowe'as pasiūlo priežasties ir padarinio santykio apibrėžimą per priežastinius procesus ir sąveikas, tinkantį tik tais atvejais, kai priežastis ir padarinys yra pozityvūs fizikiniai faktai (ten pat: 170–172);
- jis panaudoja gautą apibrėžimą nefizikinių faktų priežastiniams santykiams apibrėžti tokiu būdu, kad šie santykiai gali sieti tik tuos faktus, kurių savybės nulemia fizikinės savybės (ten pat). Kitaip tariant, jis redukuoja ne fizikos terminais aprašomų faktų (pavyzdžiui, biologinių, ekonominių) priežastinius santykius į fizikinių faktų priežastinius santykius;
- filosofas teigia, kad teiginiai apie nesačių priežastingumą analizuotini panaudojant kontrafaktinius teiginius apie pozityvių įvykių priežastingumą (ten pat: 132–141).

Šie elementai yra ne kas kita kaip vienu priežastinių sąvokų redukcijos į kitas. Nesunku pastebėti, kad autorius jas pagrindžia tradiciniais filosofiniais metodais, daugiausia – tikrindamas intuicijas apie priežastingumo pavyzdžius, beje, ne visada paimtus iš fizikos (plg. ten pat: 124–125, 172–173). Tai reiškia, kad šie redukcijos pasiūlymai yra ne daugiau „empiriniai“ negu tie, kurių galima rasti bet kurioje įprastinėje priežastingumo teorijoje – pavyzdžiui, reguliarumo teorijoje, ir teigti, kad tai turiningos tezės apie pasaulį, o ne tik sąvokų apibrėžimai, yra ne daugiau pagrindo nei kalbant apie reguliarumo teorijos tezes.

Pažymėtina, kad Dowe'o redukcijos pasiūlymai tikrai nėra ir vien tik terminologiniai. Pavyzdžiui, kai kurie Dowe'o kritikai įrodinėja, kad nesačių priežastingumą būtinai reikia vadinti „priežastingumu“

(Schaffer 2004: 197–203), o Dowe'as siūlo susiaurinti šio termino vartoseną ir taip vadinti tik pozityvių įvykių priežastinį santykį (Dowe 2000: 123). Bet Dowe'o tezės apie nesačių priežastingumo ir pozityvių įvykių priežastingumo santykį teisingumas ar klaidingumas nepriklauso nuo to, kuris iš šių terminologinių pasiūlymų teisingas: ją galima suformuluoti ir jo paties, ir jo kritikų terminais.

Dowe'as pristato konceptualinės ir empirinės analizės perskyrą kaip būdą klasifikuoti priežastingumo *teorijas*, o ne jas sudarančius apibrėžimus ar redukcijos tezes (plg. Dowe 2000: 5–6). Tačiau jei „empirinę analizę“ apibrėžtume kaip tokią teoriją, kurioje *visų* priežastinių sąvokų redukcijos tezės pagrįstos (v) rūšies argumentais, išeitų, kad tokių teorijų tikriausiai nėra, ar bent jau standartiniai „empirinių analizių“ pavyzdžiai neatitinka tokios teorijos apibrėžimo¹⁹. O jei konceptualinės ir empirinės analizės perskyrą naudotume ne priežastingumo teorijoms, o šių teorijų pagrindiniams teiginiams, t. y. priežastinių sąvokų redukcijos tezėms, klasifikuoti, toks klasifikavimo būdas vis tiek neatitiktų Dowe'o intencijų, nes egzistuojančios teorijos nesuteikia jokio pagrindo teigti, kad šios dvi analizės rūšys atitinka skirtingus tos pačios temos tyrinėjimo metodus. Kai kurių priežastinių sąvokų (pavyzdžiui, kintamųjų priežastinio relevantiškumo arba nesačių priežastingumo) redukcijos tezės nė vienoje

¹⁹ Pavyzdžiui, Fairo teorijoje fizikinio ir nefizikinio, taip pat pozityvaus ir nesačių priežastingumo santykiai panašūs kaip ir Dowe'o teorijoje (žr. Fair 1979: 236–237, 245–248). Kistlerio teorijos svarbios dalys yra tezė apie įvykių priežastingumo ir „priežastinės atsakomybės“, siejančios faktus, santykį (žr. Kistler 2006: 147 ir toliau) ir nesačių priežastingumo teiginių analizė (ten pat: 156).

teorijoje nėra „aposteriorinės hipotezės“ ta prasme kaip Dowe'o „priežastinio proceso“ apibrėžimas. Jei remiantis Dowe'o idėjomis ir pavyktų atskirti du tokius metodus, tai jų pritaikomumo sritis, sprendžiant pagal egzistuojančias teorijas, būtų skirtinga (be to, kaip jau parodėme, priežastingumo teorijų teiginiai būna pagrindžiami labai įvairiais argumentais, dėl to bandymas atskirti du pagrindinius metodus čia turbūt neišvengiamai būtų per daug netikslus). Pristatydamas „konceptualinės“ ir „empirinės“ analizės perskyrą Dowe'as, regis, šių keblumų nepaiso – kalba taip, tarsi visos priežastingumo teorijos nagrinėtų arba tam tikrą vieną objektą, priežastingumą, arba šio objekto sampratą (plg. Dowe 2000: 2–3). Bet, kaip parodėme 1 dalyje, tam prieštarauja egzistuojanti teorijų įvairovė.

Tokie pat keblumai kiltų mėginant įrodinėti tezę, kad visa priežastingumo filosofija atitinka – ar turi atitikti – iš sąmonės filosofijos perimtą funkcionalistinės redukcijos modelį, kilusį iš Lewiso pasiūlyto teorinių mokslo terminų apibrėžimo metodo (Lewis 1983 (1970)), ir su šiuo modeliu susijusią konceptualinės analizės sampratą. Tokią tezę, ko gero, numano autoriai, pateikiantys šį modelį kaip metafizikos apskritai modelį (Jackson 1998), ar bent jau tie, kurie teigia, kad „priežastingumo analizė“ yra vienas iš kertinių šio modelio taikymo pavyzdžių (Nolan 2009: 267). Netgi Tooley'is, kurio teorija sąmoningai sukonstruota pagal šį modelį, eksplicitiškai nurodo, kad tokias sąvokas kaip „priežastinė pakankama sąlyga“ galima apibrėžti per kitas priežastines sąvokas ir kad priežastingumo teorijoje pakanka „teoriniais terminais“ laikyti vieną arba dvi priežastines sąvokas (Tooley 1987: 252–254).

Išvados

Pirmoje dalyje, remdamiesi termino „redukcija“ ir susijusių terminų vartoseną šiuolaikinės priežastingumo filosofijos tekstuose, atskyrėme dvi redukcijos rūšis: vienų priežastinių sąvokų redukciją į kitas (R1) ir priežastinių sąvokų redukciją į nepriežastines sąvokas (R2). Antrosios rūšies porūšis yra vadinamoji hiumiška redukcija. Šiuose tekstuose dažniausiai aptinkama redukcijos rūšis yra pirmoji, tačiau apžvalgiųjų tekstų autoriai, tokie kaip N. Hallas, J. Collinsas ir J. Schafferis, svarbiausiu priežastingumo filosofijos uždaviniu laiko hiumišką redukciją. Deja, jei atsižvelgiama į visą egzistuojančią teorijų įvairovę, yra pagrindo teigti, kad tokios redukcijos idealas iki šiol neįgyvendintas, ir net netyrinėjant argumentų, kuriais ginamos teorijos, vienoms ar kitoms priežastinėms sąvokoms pateikiančios antrosios rūšies redukcijos tezes, iš karto matyti, kad jį būtų sunkiau įgyvendinti, nei mėginama parodyti minėtų trijų autorių apžvalgiuose tekstuose. Norint tai padaryti, toli gražu nepakanka pateikti svarių argumentų už kurią nors teoriją, redukuojančią į nepriežastines nedomalines sąvokas tą sąvoką, kurią dėl vienų ar kitų aplinkybių esą geriausia vadinti „priežastingumu“ (net jei tokia sąvoka ir yra): tam reikėtų pasiūlyti visą pirmosios rūšies redukcijos tezių sistemą, apimančią ir kitas priežastingumo filosofijoje aptinkamas priežastines sąvokas. Kitaip tariant, vien metateorinė analizė rodo, kad hiumiškos redukcijos perspektyvos yra menkesnės nei pirmos rūšies redukcijos.

Suprantama, norint šių reduktyvizmo formų perspektyvas įvertinti visapusiškiau, reikėtų nagrinėti argumentus, kuriais jos ginamos ir kritikuojamos, o tai būtų atskiro daug didesnės apimties tyrimo tema.

Antroje dalyje apžvelgėme P. Dowe'o siūlomus priešastingumo teorijų, iš jų ir reduktyvių, klasifikacijos kriterijus, kuriuos mėginant pritaikyti šiuo metu egzistuojančioms teorijoms kyla didelių keblumų, rodančių, kad ši redukcijų klasifikacija, kitaip nei pirmoje dalyje aptartoji, dar turėtų būti tobulinama, labiau pritaikant ją prie egzistuojančios teorijų įvairovės.

Pirma, kriterijai, kurie pateikiami kaip lygiareikšmiai, tokie nėra. Intuicijų tyrinėjimas nėra vienintelis egzistuojančios priešastingumo sampratos aprašymo būdas. Be to, tai, kad teorija nėra tiesiogiai pagrįsta empiriniais atradimais, ne visada rodo, kad ji yra sumanyta (ar kitų interpretuojama) tik kaip turimos (ar turėtinos) priešastingumo sampratos aprašymas, o ne kaip turininga tezė apie pasaulį.

Antra, kyla sunkumų mėginant pritaikyti kriterijus realiems pavyzdžiams: argumen-

tų, kuriais teorijos pagrindžiamos ir kritikuojamos, įvairovė labai sunkina atpažinti „apriorines“ teorijas (jei tokių esama). Be to, atsižvelgiant į pirmoje dalyje aprašytą priešastinių sąvokų įvairovę, nėra pagrindo teigti, kad bent viena egzistuojanti *teorija* gali būti vadinama „empirine analize“, net jei toks apibūdinimas ir tiktų atskiroms teorijoms sudarančioms redukcijos tezėms (tiktų dėl to, kad tų tezių teisingumas tiesiogiai priklauso nuo empirinių atradimų).

Vadinasi, „empirinio“ reduktyvizmo perspektyvos kol kas labai menkos dėl paprastos priešasties – nors apie tokią reduktyvios teorijos rūšį jau šnekama, vis dar trūksta tikrų jos pavyzdžių. Jei šios rūšies teorijos ir įmanomos, dar net neaišku, kaip jos atrodys. Dėl tokių pačių aplinkybių analogišką išvadą galima daryti ir apie galimybes pritaikyti funkcionalistinės redukcijos modelį priešastingumo filosofijoje.

LITERATŪRA

Ambrazas, V. ir kt. (red.), 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4-oji pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Armstrong, D. M., 2004. *Truth and Truthmakers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Carroll, J. W., 1994. *Laws of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cartwright, N., 1989. *Nature's Capacities and Their Measurement*. Oxford: Clarendon Press.

Cartwright, N., 2007 (2004). Causation: one word, many things. In: *Hunting Causes and Using Them: Approaches in Philosophy and Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 11–23.

Collins, J.; Paul, L.A.; & Hall, N., 2004. Counterfactuals and Causation: History, Problems, and Prospects. In: J. Collins, L. A. Paul & N. Hall, ed. *Causation and Counterfactuals*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1–57.

Dowe, P., 2000. *Physical Causation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eells, E., 1991. *Probabilistic Causality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fair, D., 1979. Causation and the Flow of Energy. *Erkenntnis* 14 (3): 219–250.

Glymour, C.; Danks, D.; Glymour, B.; Eberhardt, F.; Ramsey, J.; Scheines, R.; Spirtes, P.; Teng, C. M.; & Zhang, J., 2010. Actual causation: a stone soup essay. *Synthese* 175 (2): 169–192.

Grenda, V. 2008. Nesatys kaip reduktyvistinės priešastingumo analizės argumentas. *Problemos* 73: 104–114.

Grenda, V., 2012. An assessment of a recent reassessment of regularity theories: Neskelbtas rankraštis.

Hall, N., 2007. Causation. In: F. Jackson & M. Smith, ed. *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 505–533.

Hausman, D. M., 1998. *Causal Asymmetries*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hitchcock, C., 2003. Of Humean Bondage. *The British Journal for the Philosophy of Science* 54 (1): 1–25.
- Hume, D., 1995 (1748). *Žmogaus proto tyrinėjimas*. Vertė K. Rastenis. Vilnius: Pradai.
- Jackson, F., 1998. *From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis*. Oxford: Clarendon Press.
- Kistler, M. 2006. *Causation and Laws of Nature*. London and New York: Routledge.
- Lewis, D., 1983 (1970). How to Define Theoretical Terms. In: *Philosophical Papers*. Volume I. Oxford: Oxford University Press, 78–95.
- Lewis, D., 1986 (1973). Causation. In: *Philosophical Papers*. Volume II. Oxford: Oxford University Press, 159–172.
- Lewis, D., 1999 (1983). New Work for a Theory of Universals. In: *Papers in Metaphysics and Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press, 8–55.
- Lewis, D., 1986a. Introduction. In: *Philosophical Papers*. Volume II. Oxford: Oxford University Press, ix–xvii.
- Lewis, D., 1986b. Postscripts to ‘Causation’. In: *Philosophical Papers*. Volume II. Oxford: Oxford University Press, 172–213.
- Lewis, D., 2001. Truthmaking and Difference-Making. *Noûs* 35 (4): 602–615.
- Lewis, D., 2004a. Causation as Influence. In: J. Collins, N. Hall & L. A. Paul, ed. *Causation and Counterfactuals*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 75–106.
- Lewis, D., 2004b. Void and Object. In: J. Collins, N. Hall & L. A. Paul, ed. *Causation and Counterfactuals*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 277–290.
- Mackie, J. L., 1980. *The Cement of the Universe: A Study of Causation*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.
- Mellor, D. H., 1995. *The Facts of Causation*. London; New York: Routledge.
- Nolan, D., 2009. Platitudes and Metaphysics. In: D. Braddon-Mitchell & R. Nola, ed. *Conceptual Analysis and Philosophical Naturalism*. Cambridge, MA: The MIT Press, 267–300.
- Quine, W. V. O. 1963. On What There Is. In: *From a Logical Point of View*. 2nd ed. New York: Harper & Row, 1–19.
- Schaffer, J., 2004. Causes need not be Physically Connected to their Effects: The Case for Negative Causation. In: C. Hitchcock, ed. *Contemporary Debates in Philosophy of Science*. Oxford: Blackwell, 197–216.
- Schaffer, J., 2008. The Metaphysics of Causation. In: E. N. Zalta, ed. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*. [Žiūrėta 2012 m. spalio 26 d.]. Internetinė prieiga: <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/causation-metaphysics>>.
- Schaffer, J., 2009. On What Grounds What. In: D. Chalmers, D. Manley & R. Wasserman, ed. *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology*. Oxford: Clarendon Press, 347–383.
- Tooley, M., 1987. *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Tooley, M., 1993 (1990). Causation: Reductionism versus Realism. In: E. Sosa & M. Tooley, ed. *Causation*. Oxford: Oxford University Press, 172–192.
- Tooley, M., 2003. Causation and Supervenience. In: M. J. Loux & D. W. Zimmerman, ed. *The Oxford Handbook of Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press, 386–434.
- Woodward, J., 2003. *Making Things Happen: A Theory of Causal Explanation*. Oxford: Oxford University Press.

REDUCTIONISM IN CONTEMPORARY PHILOSOPHY OF CAUSATION

Vytautas Grenda

S u m m a r y

This paper provides an overview of how the term “reduction” is used in contemporary philosophy of causation. It is considered how, according to this usage, theories of causation may be classified as reductive or as non-reductive, and what types of reductive theories may be distinguished. On the

basis of this metatheoretical analysis, the prospects of two forms of reductionism, namely, so-called “Humean reductionism” and “empirical analysis”, are evaluated.

Keywords: reductionism, causation, conceptual analysis.